

Skladnja gradi skladijska drevesa. Drevesa prikazujejo sestavljenost stavka in razmerja med posameznimi deli stavka ter razmerja znotraj posameznih delov stavka. S pomočjo skladijske zgradbe lahko izračunamo pomen stavka. Brez zgradbe oziroma poznavanja razmerij med deli stavka, pomena ne bi mogli izračunati že zaradi dvoumnih stavkov tipa *Metka je gledala moškega z daljnogledom*. Pri takšnih stavkih, zgradba pove, kako naj stavek razumemo. Skladijski zgradbi v (1), bosta dali drugačna pomena (skladijski zgradbi sta rahlo poenostavljen, saj smo iz njiju izpustili za nas ta trenutek nepomembne projekcije).

- (1) a. [TP [NP *Metka*] [T' *je* [VP [V *gledala*] [NP *moškega z daljnogledom*]]]]
 b. [TP [NP *Metka*] [T' *je* [VP [V *gledala*]_j] [VP [NP *moškega*] [v' t_j [PPz *daljnogledom*]]]]]]]]

Skladijska zgradba tudi pomaga pri razumevanju stavkov, ki so bili podvrženi skladijskim spremembam. Kakor smo razlagali, imajo stavki neko globinsko zgradbo. Stavki oziroma povedi z enako globinsko zgradbo pa lahko z različnimi poteki stavčne izgradnje pripeljejo do površinsko različnih povedi. Ker ravno globinska zgradba v največji meri določa pomen stavka, so si takšni stavki po pomenu zelo blizu (če nimajo že popolnoma enak pomen).

Na globinski zgradbi se podeljujejo udeleženske vloge:

- vršilec *Janez je gledal televizijo.*
Televizijo je gledal Janez
...
- prizadeto *Janez je gledal **televizijo**.*
***Televizijo** je gledal Janez*
***Televizija** je bila gledana.*
*Gledana je bila **televizija***
***Televizija** se je gledala.*
*Gledala se je **televizija***
...
- prejemnik *Janez je dal **Petru** televizijo.*
***Petru** je Janez dal televizijo*
*Televizija se je dala **Petru**.*
***Petru** je bila dana televizija.*
...
- lokacija *Janez je gledal film **doma**.*
...
- vir *Janez mora iti **od doma**.*
...
- cilj *Janez mora iti **domov**.*
...
- ...

Udeleženske vloge so univerzalne. Ravno tako naj bi bila univerzalna tudi globinska zgradba, kjer se udeleženske vloge podeljujejo. Globinska zgradba ima načeloma tudi stalen vrstni red vršilec→glagol→prizadeto (v običajnih stavkih se to prevede v osebek→povedek→predmet). Ta vrstni red je posledica zgradbe glagolske zveze [VP NP_{vršilec} [VP NP_{prejemnik} [v' V NP_{prizadeto}]]]. Da je to res nevtralen besedni red tudi v slovenščini (najbolj nezaznamovan besedni red) se vidi po primerih (2).

- (2) *Pet punc je objelo pet fantov.*
Sedemindvajset volkov je preganjalo petnajst medvedov.

Oba primera v (2) seveda lahko razumemo na več načinov, vendar pa vseeno najenostavneje oba primera razumemo kot (3).

- (3) *Pet punc je objemalo in to, kar so punce objemalo, je bilo 5 fantov.
Sedemindvajset volkov je preganjalo nekoga in to, kar so volkovi preganjali, je bilo 15 medvedov.*

Tak stavek torej tipično razumemo kot da je prvo omenjena samostalniška zveza ('pet punc' oz. '27 volkov') osebek oz. vršilec glagolskega dejanja, druga samostalniška zveza pa prizadeto. Možna je tudi drugačna interpretacija, kjer so fantje tisti, ki opravljajo objemanje (punc) in medvedi tej, ki preganjajo volkove. Dostop do te druge interpretacije si lahko olajšamo, če v stavek vključimo drugačne akterje. Stavek (4) bomo tako gotovo najlažje interpretiralo, kot da so lovci ti, ki so lovili povhe in ne obratno.

- (4) *Sedeminsedemdeset lepih polhov je ulovilo šest spretnih lovcev.*

Pri interpretiranju povedi (4) si pomagamo z našim zunajjezikovnim znanjem, ki nam omogoči, da poved razumemo, kot jo razumemo (da so namreč lovci ti, ki izvajajo lov, in da so povhi ti, ki jih lovci lovijo). Zunajjezikovno znanje je pomembno pri interpretaciji stavkov. Drugače od semantike, ki preučuje zgolj dobesedne pomene, se pragmatika ukvarja ravno s tem, kako zunajjezikovno znanje vpliva na dobesedne pomene oziroma kako od dobesednega pomena pridemo do nameravanega oziroma dejanskega pomena nekega stavka, povedi itd. Semantika in pragmatika sta tesno povezani. Govorili bomo o obojem.

Ker so vsaj določeni deli zgradbe univerzalni, lahko predpostavimo, da so tudi pravila, ki iz skladijske zgradbe izračunajo pomen, univerzalna. Pomenoslovje preučuje kako se skladijski sestavniki interpretirajo na pomenski ravnini. Kakšna so razmerja znotraj pomenske ravnine, torej med posameznimi povedmi in stavki, kakšna so razmerja med jezikovnimi izrazi in svetom, kakšno je razmerje med pomensko in skladijsko ravnino itd. Tako kot skladijska preučuje znanje jezika preko naših intuicij o stavčni zgradbi, pomenoslovje preučuje znanje jezika preko naših intuicij o pomenu.

Stavčne pomene izražamo s postavljanjem resničnostnih pogojev. Pomen stavka/povedi poznamo, če vemo, kateri pogoji morajo biti izpolnjeni, da bi bil stavek/poved resnična (če vemo kako mora izgledati svet, da bi bil stavek/poved resnična). Stvar je načeloma zelo enostavna, dejansko se zdi skoraj trivialna. Če se vprašamo, kakšni so resničnostni pogoji povedi 'Sneg je bel', pridemo do trivialnega odgovora, da je ta poved resnična, če je sneg bel. Seveda izračunavanje resničnostnih pogojev ni vedno tako preprosto. To najlepše vidimo pri primerih dvoumnih stavkov/povedi. Dvoumne povedi pač ne moremo enostavno prepisati in trditi, da je to njen resničnostni pogoj, saj bo tudi resničnostni pogoj dvoumen. Torej, resničnostni pogoj povedi (5) ni, da mora Peter gledati moškega z daljnogledom. Ker je poved dvoumna, moramo resničnostne pogoje določiti za vsak pomen posebej.

- (5) *Peter gleda moškega z daljnogledom.*

Poved (5) je torej resnična, če:

pomen A: *Peter drugega moškega gleda s pomočjo daljnogleda.*
ali

pomen B: *Peter gleda nekega drugega moškega, ki ima daljnogled.*

Tudi sicer resničnostni pogoji dejansko niso le prepisani stavki ampak so po izgledu bliže formuli. Resničnostne pogoje pomena (A) bi recimo zapisali približno takole:

Pomen A: $\exists x \exists y \text{ moški}(x) \ \& \ \text{daljnogled}(y) \ \& \ \text{gleda}(\text{Peter},x) \ \& \ \text{način}(z \ y)$

Razlika med semantiko in pragmatiko je zelo očitna pri primerih tipa (6)

- (6) A: *Zdi se mi, da bo izpit pri predmetu Pomenoslovje težek.*
B: *Ja, in sonce vzhaja na vzhodu.*

Dobesedni pomen stavka B je očitno. Stavek govori o tem, na kateri strani neba vzhaja sonce. Vendar v opisani situaciji govorec B gotovo ni imel namena A-ju govoriti o tako očitnih stvareh. Nameravani pomen oz. sporočilna vrednost stavka, ki ga je izrekel B, je gotovo drugačna. B je z izrekanjem nečesa tako očitnega morda hotel povedati, da je tudi A-jev stavek zelo očitna resnica in da A-ju nikakor ni bilo treba posebej poudarjati, da bo izpit težek. Nameravani pomen B-jevega stavka je torej nekaj na temo 'Da, vem, da bo izpit težek.'

Podobno je lahko ista poved/stavek izrečen v dveh različnih situacijah razumljen drugače in sproža med poslušalci različne reakcije. Poved (7) ima le en dobesedni pomen, vendar ima lahko dva precej drugačna nameravana pomena.

- (7) *Rad bi eno pivo.*

Če to rečemo natakcarju v gostilni, je to naročilo in natakcar nam bo pivo seveda tudi prinesel. Nameravani pomen je nekaj na temo „Prinesite mi (prosim) eno pivo.“. V kolikor pa to poved izrečemo izven gostilne, recimo na vrhu Sabotina sredi poletnega popoldneva, to ni naročilo, saj med naslovniki ni natakcarja, ki bi nam pivo lahko prinesel. Komurkoli to povemo, povemo, da smo zelo žejni in da je morda pravi trenutek za povratek v dolino oz. v kakšno drugo gostilno.

Med določenimi stavki obstajajo pomenske povezave. Iz resničnosti enega stavka lahko sklepamo na resničnost drugega. Iz resničnosti stavka (8a) lahko, recimo, sklepamo na resničnost stavka (8b). Poved (8a) vsebuje v glavnem stavku tako imenovan dejstveni glagol (factive verb), ki je odločilen pri tem, da podredni stavek razumemo kot nujno resničnega.

- (8) a. *Peter obžaluje, da je Meta razbila avto.*
b. *Meta je razbila avto.*

Kar velja za dejstvene glagole, ne velja za vse glagole, ki imajo stavčno dopolnilo. Podredni stavek v povedi (9) namreč ni nujno resničen, če je resnična celotna poved. V primeru (10) pa je, v primeru, da je celotna poved resnična, podredni stavek nujno neresničen.

- (9) *Peter misli, da je Meta razbila avto.*
(10) *Peter se je zlagal, da je Meta razbila avto.*

Ta razmerja med povedmi so pomenska a so pogojena z glagolom nadrednega stavka. Omenili smo jih že pri skladnji. Obravnavali bomo tudi razmerja med samostojnimi povedmi.

– Razmerja med povedmi

a. **pomenska posledica** (entailment)

- Poved B je pomenska posledica povedi A, če
  - kadarkoli je poved A resnična, je resnična tudi poved B
  - informacija, ki jo sporoča B, je vsebovana v povedi A
  - *A in ne B* je protislovje
- (11b) je pomenska posledica povedi (11a), saj zadosti zgornjim pogojem.

- (11) a. *Potem ko je Peter prebarval zidove, je Marko obesil slike.*
b. *Peter je prebarval zidove.*

- kadarkoli je res, da je Marko obesil slike, potem ko je Peter pobarval zidove, je res tudi, da je Peter prebarval zidove.
- Vse kar sporoča (11b), je vsebovano že v povedi (11a).
- Poved '*Potem ko je Peter prebarval zidove, je Marko obesil slike in obenem ni res, da je Peter prebarval zidove.*' je protislovna.

- (12a-c) so pomenske posledice povedi (12).
- (12) *Peter je mojstrsko odigral sonato.*
  - a. *Peter je odigral sonato.*
  - b. *Sonata je bila odigrana.*
  - c. *Peter se je dotaknil (nekega) instrumenta.*
- Če pogledamo samo test protislovnosti.
  - Poved '*Peter je mojstrsko odigral sonato in obenem ni res, da je Peter odigral sonato.*' je protislovna.
  - Poved '*Peter je mojstrsko odigral sonato in obenem ni res, da je sonata bila odigrana.*' je protislovna.
  - Poved '*Peter je mojstrsko odigral sonato in obenem ni res, da se je Peter dotaknil instrumenta.*' je protislovna.
- (13a-č) niso pomenske posledice povedi (13).
- (13) *Peter je mojstrsko odigral sonato.*
  - a. *Peter je sonato odigral pred občinstvom.*
  - b. *Peter je talentiran glasbenik.*
  - c. *Sonato je odigral nek zelo dober poklicni glasbenik.*
  - č. *Peter se je dotaknil klavirja.*
- Če pogledamo samo test protislovnosti.
  - Poved '*Peter je mojstrsko odigral sonato in obenem ni res, da je Peter odigral sonato pred občinstvom.*' ni protislovna, saj je Peter morda sonato odigral sam doma v sobi.
  - Poved '*Peter je mojstrsko odigral sonato in obenem ni res, da je Peter talentiran glasbenik.*' ni protislovna, saj je Peter morda sonato odigral mojstrsko ker jo je vadil pet let.
  - Poved '*Peter je mojstrsko odigral sonato in obenem ni res, da je sonato odigral nek zelo dober poklicni glasbenik.*' ni protislovna, saj je Peter morda precej slab glasbenik, ki zna mojstrsko odigrati eno samo sonato in nič drugega, po poklicu pa bi lahko bil tudi kovinostrugar.
  - Poved '*Peter je mojstrsko odigral sonato in obenem ni res, da se je Peter dotaknil klavirja.*' ni protislovna, saj je Peter morda sonato odigral na violini.

- Drugi primeri razmerja pomenska posledica.
- (14) *Peter in Pavel pijeta pivo v senci pri kamniti mizi.*
  - a. *Peter pije pivo v senci pri kamniti mizi.*
  - b. *Peter pije pivo.*
  - c. *Peter in Pavel sta v senci pri kamniti mizi.*
  - č. *Senca je pri (kamniti) mizi.*
- (15) *Metka ima natančno enega otroka.*
  - a. *Metka ima otroka.*
- (16) *Metka ima kar nekaj knjig o Trzanu*
  - a. *Metka ima nekaj knjig o Tarzanu.*
  - b. *Metka ima več kot eno knjigo.*

...

b. (pomenska) predpostavka (presupposition)

- Poved A predpostavlja poved B, če sta zadoščena dva pogoja.
  - Resničnost povedi B je sprejeta kot samo po sebi umevna s strani udeležencev v pogovoru, kjer je izrečena poved A.
  - Resničnost povedi B je samo po sebi umevna s strani udeležencev v pogovoru ne glede na to, ali je poved A izrečena kot trditev, vprašanje ali zanikanje. (Če A predpostavlja B, potem tudi vse povedi iz družine povedi povedi A predpostavljajo B.)
    - Družina vprašalne povedi *Ali je Centralnoafriški cesar obiskal Solkan?*:
      - trditev (običajna trdilna pripovedna poved): *Centralnoafriški cesar je obiskal Solkan.*
      - nikalnica (zanikana pripovedna poved): *Centralnoafriški cesar ni obiskal Solkana.*
      - Pogojna poved: *Če je centralnoafriški cesar obiskal Solkan, se je verjetno ustavil na Placu.*
- Katerakoli poved v (17) predpostavlja resničnost povedi (18) v kontekstu v katerem je bila izrečena.
  - (17) a. *Petrova žena je noseča.*
  - b. *Petrova žena ni noseča.*
  - c. *Ali je Petrova žena noseča?*
  - č. *Če bi Petrova žena bila noseča, bi Peter gotovo že kupil stajco.*
  - (18) Pomenska predpostavka: *Peter ima ženo.*

c. konverzacijska implikatura (ki sledi iz Gricovih maksim)

- Ko slišimo stavek (19a), si bomo običajno mislili, da je stavek (19b) resničen.
  - (19) a. Marija ima otroka.
  - b. Marija ima točno enega otroka.
- V pogovoru smo govorniki tipično kooperativni. Grice je to kooperativnost razbil na nekaj maksim, ki naj bi se jih govorniki držali. To niso strogi predpisi temveč lastnosti h katerim stremimo.
  - Relevantnost: bodi relevanten
  - (20) Janez: Ali ima Peter kakšno punco?
Meta: Kolikor vem hodi redno v Postojno.
Meta hoče povedati, da ima Peter punco iz Postojne. Sicer bi bil njen odgovor nerelevanten.
  - Kvantiteta: Bodi kar se da informativen (ne povej ne preveč ne premalo)
  - (21) a. Meta ima otroka.
  - b. Meta ima vsaj enega otroka.
  - c. Meta ima natančno enega otroka.
Iz (21a) sledi (21b) (b. je pomenska posledica a.). (21a) po drugi strani implicira (21c).
  - Kvaliteta: Govori le o stvareh za katere verjameš, da so resnične
  - Način: Izogibaj se nejasnostim in dvoumnostim
- Drugače od sestavniškega (skladenjskega) pomenoslovja, ki izračunava pomene stavkov,

